

Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым Министрлігі
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
Философия және саясаттану факультеті
Жалпы және қолданбалы психология кафедрасы

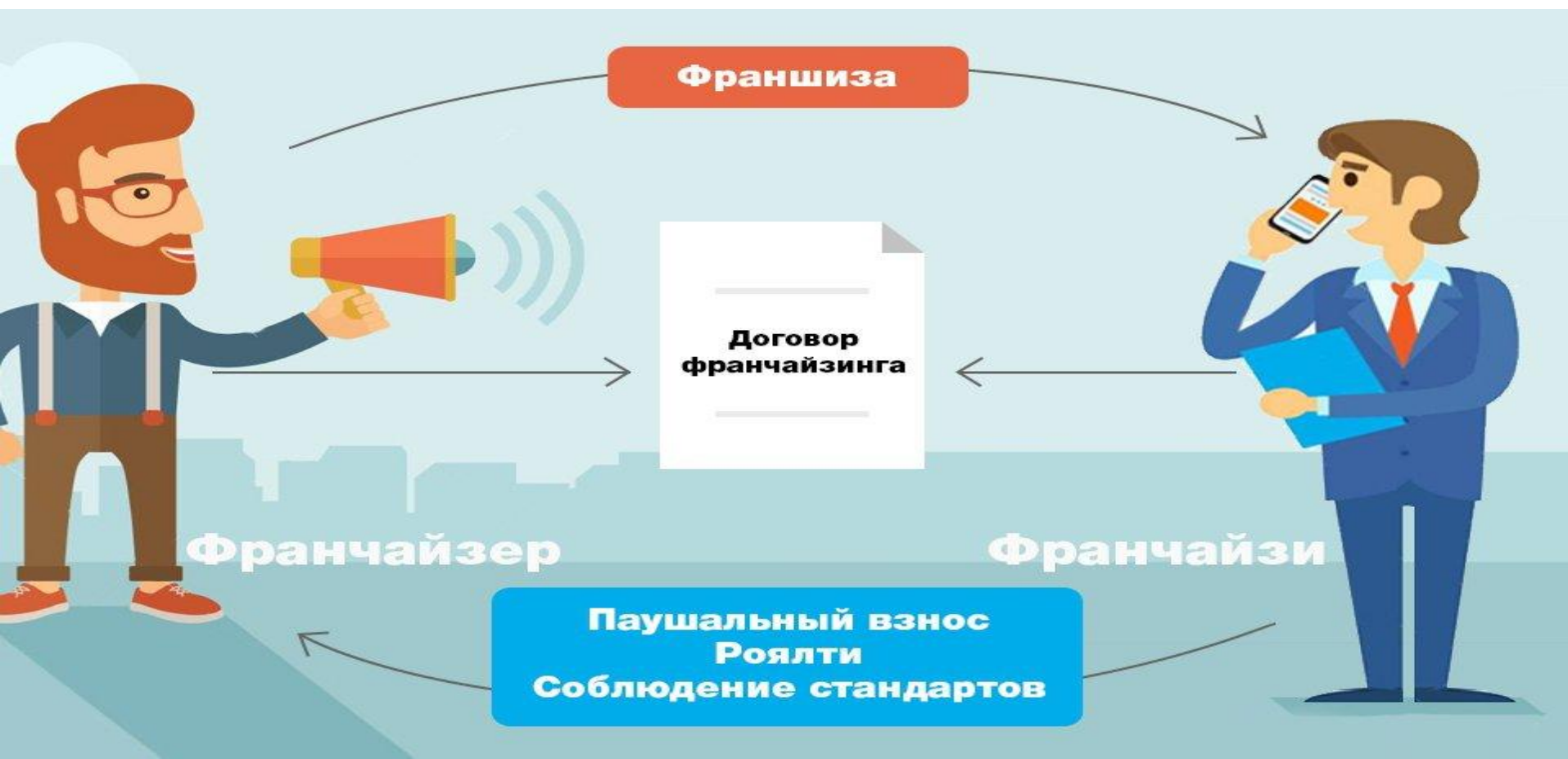
Семинар

**Тақырыбы: Франшиза . Франшайзинг. Патент. Сертификация. Ноу хау.
Лицензия**

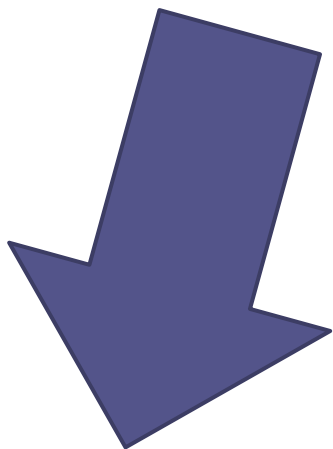
Орындаған: Батырханова А. Бауржанқызы А.
Зебербек А. Рахимжанова А. (2 курс)
Пән: Инновациялық кәсіпкерлік
Тексерген: Салибекова П. Қ.

Алматы 2018 жыл

- **Франшиза** (фр. franchise - артықшылық, жеңілдік) — сақтандыру шартынын сақтандырушыны белгілі бір мөлшерден аспайтын залалдарды төлеуден босатуды көздейтін талабы.

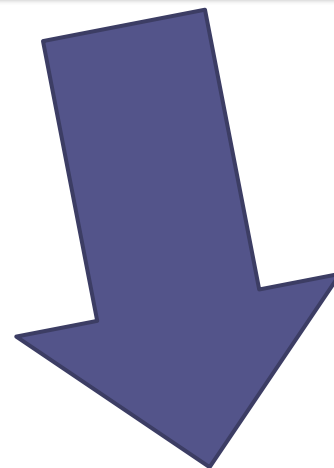

Франшиза түрлері

Шартты (шегерілмейтін)

Сақтандырушы франшизаның белгіленген сомасынан аспайтын залал үшін жауапкершіліктен босатылады және оның көлемі франшиза сомасынан көп болатын жағдайда, залалды толығымен өтеуге міндетті болады.

Шартсыз (шегерілетін)

франшиза - Сақтандырушы франшизаның белгіленген сомасынан аспайтын залал үшін жауапкершіліктен босатылады, залалдың көлемі франшиза сомасынан көп болатын жағдайда, Сақтандырушы залалды франшизаны шегеріп тастау арқылы өтейді.

- **Франчайзинг**, франшизинг (ағылш. *franchise* — лицензия, айрықша құқықтық)
- Жалпы мағынасында франчайзинг — тауар таңбасын немесе коммерциялық белгілерін жалға беруді білдіреді. Франшизаны пайдалану шарттары франчайзер (франшизаны ұсынған адам) және франчайзи (франшизаны алап адам) арасында регламенттеледі.

Франчайзингтің пайда болу тарихы

- *Зингер тігін машиналарының сату және қызмет көрсету жүйесі қазіргі заманғы франчайзинг жүйесінің прототипі болып саналады. Әлемге әйгілі "Singer Sewing machine company" компаниясының негізін қалаушысы Исаак Зингер қазіргі заманғы франчайзингтің негізін салушысы болды. 1851 жылдан бастап Зингер фирмасы франшиза тапсыру үшін жазбаша шарт түрінде дистрибьюторлармен бітім жасауды бастады. Шартта Америка Құрама Штаттарының белгілі бір аумақтарда тігін машиналарының сату және жөндеу құқығы белгіленген.*
- *Ұйымдастыру кезінде әлемдегі ең бірінші толыққанды франчайзингтік жүйе Зингер фирмасы бәсекеге ең қабілетті бағалар қолдайтын тігін машиналарының жаппай өндірісін қамтамасыз етті. Дегенмен бұл ретке келтірілген қызмет бүкіл АҚШ аумағында қызмет көрсету және машиналар жөндеу жүйесін ұйымдастыруға мүмкіндігін бере алмады. Осыған байланысты франчайзингтік жүйесі құрылған. Оның ішінде қаржы-тәуелсіз фирмаларға ұсынылатын айрықша құқықтар белгілі аумақта тігін машиналарын сатуға және қызмет көрсетуге мүмкіндік берілген. Өз мәні бойынша алғашқы франшиза қолданыстағы дистрибьюторлік келісімдерге қосымша дилерлер (франчайзи) машиналарға қызмет көрсетуге міндетті болды.*

1920 жылдан бастап АҚШ-та стандартты тауарлық франчайзинг дами бастады. Франчайзинг қағидаты бойынша ірі көтерме сауда жеткізушілер бөлшек сауда дүкендер иелерімен өздерінің қарым-қатынастарын дамыта бастады. Көтерме сатушы (франчайзер) кіші бөлшек сауда ұйымдарына көптеген қосымша жеңілдіктер алуға мүмкіндік берген, сонымен қатар сауда-саттық фирмалардың маркасын пайдалануға және бұл ретте өз тәуелсізлігін сақтауға ырзалығын білдірген.

Классикалық тауарлық франчайзинг тек 1950-інші жылдары түрін өзгерте бастады. 1945 жылы Рэй Крок, болашақ Мак Дональдс компаниясының негізін қалаушысы, АҚШ батысында San Bernardino атты облысында орналасқан бір шағын мейрамхананың танымал болуының себептеріне қызығушылық танытты. Нәтижесінде ол табысты мейрамхананың иелеріне жолығып, көп ұзамай ұқсас мейрамханаларды сатып ал немесе сату құқығына лицензия алды. 1955 жылы Рэй Крок Мак Дональдс Систем Инк компанияның негізін салды. Ол франчайзингтің қазіргі түріндегі бизнес форматының (*Business Format Franchisings*) негізін салушы болып табылады, яғни франчайзиге франшизамен бірге тұтас бизнес жүргізу жүйесі беріледі.

Франчайзер үшін артықшылықтар

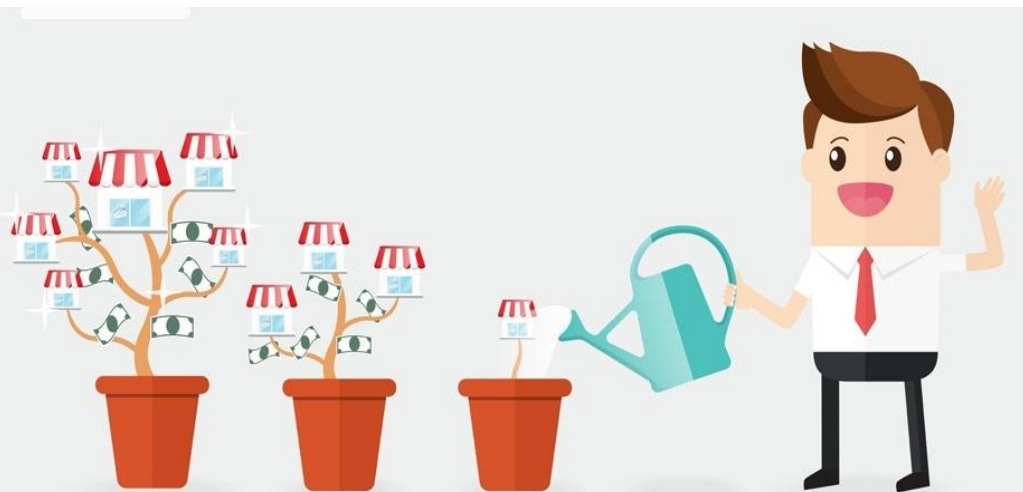
Франчайзи шартта белгіленген тауарлар партиясын, шығыс материалдарын немесе өзге өнімдер және қызметтер сатып алуға міндетті. Сондықтан франчайзингтің басым ерекшелігі ол франчайзер үшін шағын болса да, бірақ өз өнімдерінің кепілді тұрақты сату көлемі болып табылады. Егер табыс тұрақты болса, онда оны болашаққа жоспарлап жаңа бағыттар дамытуға болады.

Сонымен қатар, қарапайым бизнес қатысушылардың бірқатар ауыртпалық шығындық қиындықтары (персоналды оқыту және іріктеу, сапасын бақылау және т. б) франчайзерге ауыртпалық түсірмейді. Сонымен қатар, франчайзингтік желіні дамыту арнайы қаржы салымдарын қажет етпейді және онымен қоса бренд үшін тамаша жарнама болып табылады

Тексерілген бизнес-жүйесін пайдалану Өз франшизасын нарықта ұсынудан бұрын, франчайзер өз бизнес-жүйесін жетілдіріп және барлық бизнес-процестерінің тиімділігін дәлелдеу тиіс. Сонымен қатар франчайзингтік желіні тиімді дамыту үшін франчайзердің флагмандық кәсіпорыны болуы тиіс, соның негізінде бизнес клондау жүргізіледі. Сондықтан франшизаны сатып алу кезінде кәсіпкер тексерілген және қазірдің өзінде өзінің тиімділігін дәлелдеген бизнес- модельдің иегері болады.

Өз ісін ашу мүмкіндігі Франчайзердің белгілі бір дәрежеде франчайзиді бақылауға құқығы бар. Ол негізінен серіктестер қызметінің тиімділігін арттыруға бағытталған: серіктес кәсіпорындардың ықтимал проблемалардың пайда болу сатысында анықтап шешімін іздеу. Осыған қарамастан франчайзи экономикалық және заңдық дербестігін сақтайды.

Қазақстандағы Франчайзинг

2007 жылдан 2011 жылдар арасында франчайзинг айналымы 100% дерлік ұлғайды және қазіргі таңда шамамен бір миллиард долларды құрайды. Бұл Қазақстанның франчайзинг секторы бойынша Орталық Азияда көшбасшы болып табылатынын сенімділікпен айтуға болады. 2002 жылдан бастап франчайзинг туралы арнайы заң шығарылған, ол заң бойынша шамамен 150 франчайзингтік жүйе және 1000-нан астам франчайзингтік ұйымдар жұмыс істейді. Тек қана 2003-2007 жылдар арасында елде франчайзингтік жүйелер 2,5 есе дерлік өсті. Франчайзингтің орташа жылдық айналымы үш еседен аса өсті. Франчайзингтік компаниялардың арқасында жұмыс орындарының саны көбейді және сектор көрінісі түрлендірілді.

Қазақстандық франчайзинг "Coca-Cola" зауытының пайда болуымен басталады, қосалқы түрік сублицензиясы лицензиардың аттас сауда маркасы бойынша ашылды. Зауыт 1994 жылы салынды. Елдегі өндірістің ашылуы, сапалы шетелдік компанияның қатысып отырғанын білдірді. Осылайша, атақты сусындар өндірушінің өнімі жай қарабайыр импорт түрінде ғана қол жетімді болған жоқ. Компанияны құру барысына жергілікті компания қызметкерлердің қатысуымен ұлттық өнім жасалынды.

Сол жылы Қазақстандағы және Орталық Азиядағы бірінші 5-жұлдызды "Рахат Палас" қонақ үйі пайда болды. Кейіннен бұл қонақ үйі "Huyatt Regency" халықаралық франчайзингтік қонақ үйлер желісінің бөлігіне айналды. 90-ыншы жылдардың ортасынан бастап халықаралық өндірушілердің көптеген сәнді киімдерінің дүкендері және бутиктері елдегі франчайзинг жүйе бойынша ашылды. Мысалы, Қазақстандағы 90-ыншы жылдардың екінші жартысындағы "Adidas" фирмалық дүкеннің пайда болуын атап өтуге болады.

Сұраныс, ұсынысты анықтайды.

Әдетте, нарық әлеуетті клиенттердің қажеттіліктерін негізге ала отырып қалыптасады. Сұраныс осы немесе басқа бизнестің табыстылығын анықтайды. Бүгін операторлар, тауарлық франчайзинг сегментінде ең жоғары белсенділік байқалады дейді. Қазақстанда франчайзинг моделі бойынша жаңа өнеркәсіптік тауарлардың, мысалы, киім, парфюмерия дүкендері ашылуда. Басымдық еуропалық және ресейлік франшизаға беріледі. Осыған байланысты жылжымайтын мүлік нарығы дамуда – барлығынан астам риелторлық қызмет танымал болуда, сауда-саттық және сауда-ойын-сауық орталықтары салынуда.

Қазақстандық кәсіпкерлер арасында мейрамхана франшизалары үлкен сұранысқа ие болуда. Әрине, танымалды, көшбасшы позицияда әлемге танымал және табысты тарихы бір емес, ондаған жыл франшизалар. Олардың арасында: Starbucks, Subway, Mc Donalds. Екінші орында – ТМД елдерінің (көбінесе Ресей және Украина) франшизалары.

Айта кету керек, Қазақстандағы франчайзинг нарығында байқалатын қызықты ерекшелігі – сублицензиялық шарт. Халықаралық брендтер иелерінің көбісі жергілікті кәсіпкерлермен тікелей емес, ресей немесе түрік компаниялары шебер-франшизасымен (субфраншизамен) ынтымақтасуды дұрыс көреді. Жергілікті франчайзи мұндай жағдайда субфранчайзиге айналады.

- **"Know-how" ("ноу-хау") термині алғаш рет 1916 жылы АҚШ-та қолданылған. Ағылшын тілінен аударғанда "know-how" термині "қалай білемін" дегенді білдіреді. Қазіргі уақытта ол әлемнің көптеген елдерінің заңнамалық актілерінде кеңінен қолданылады. Украина заңнамасында "ноу-хау" термині нақты көрсетілмеген. Алайда, осыған қарамастан, көптеген нормативтік актілерде ол қолданылады**

- *Ноу-хау (ағылш. know how – қалай екенін білу-көпшілік әлі біле бермейтін және сауда-саттық тауары бола алатын немесе басқалардың алдында бәсекелі болу үшін пайдаланыла алатын ерекше технологиялар, білімдер, мен қабілеттер. Әдетте ноу-хау деп басқалар үшін коммерциялық сыр болып табылатын коммерциялық құндылығы бар инновацияларды айтады. Жоғары технологиялы экономикада ноу-хау ірі компаниялардың активтерінің маңызды бөлігі болып табылады. Халықаралық заңнамаларға сәйкес, мекемелер әлдебір өндіріс тәсілін немесе техникалық шешімді жеке дара пайдалану үшін екі жолмен сақнана алады – патент немесе коммерциялық сыр арқылы*

- *.Ноу-хау заңды түрде сипатталмағанымен коммерциялық сыр ұғымына кіреді. Патент пен коммерциялық сыр мақсаттары бір – иннофақияларды бәсекелестердің пайдалануына жол бермеу және жекедара пайдасын көру. Бірақ қорғаныс тәсілдері мүлдем басқа: патенттеу - мәліметтерді ашу және (ауторларының төлеген ақшасымен) одан әрі заң бойынша қорғалуы, басқаларға патент иесінсіз осы шешімді пайдалануы сот арқылы қудалануына дейін. Ноу-хау сыр арқылы да сақтану дегенді білдіреді. Алайда, сырлы мағлұмат мәлім болып қалған жағдайда оны пайдалануға тыйым салу мүмкін емес. Ноу-хау құқығы беймәлімділік сақталғанға дейін ғана болады.*

- *Ноу-хау түрлері*

- *Ноу-хаудың мақсатына қарай ғылыми, техникалық, коммерциялық, басқарушылық, қаржылық және басқа да болып бөлінеді. Олардың кейбіреулеріне ғана тоқталайық.*
- *Ғылыми ноу-хауға есептер мен құжаттамада көрсетілген ғылыми-зерттеу, тәжірибелік-конструкторлық, технологиялық жұмыстардың нәтижелерін және басқа да білімді жатқызуға болады. Әдетте мұндай ноу-хауды ғылыми-зерттеу институттары, оқу орындары және азаматтық қатынастардың басқа да осыған ұқсас қатысушылары иеленеді. Техникалық ноу-хауға әдетте патенттелмеген өнертабыстар (өнертабыстар туралы Заңның 9-бабының 3-тармағы), технологиялар, рецептер есебі, формулалар және өндірісте пайдаланылатын басқа да шешімдер жатады.*
- *Ноу-хаудың бұл түрін негізінен жаңа технологиялар мен жаңа техниканың үлгілерін әзірлеуді жүзеге асыратын азаматтық қатынастарға қатысушылар, сондай-ақ өндірістік кәсіпорындар иеленеді.*
- *Жаңа бұйымдарды әзірлеу мен өндіруді басқару саласындағы құпиялар, сондай-ақ кәсіпорынды басқарудың басқа салаларындағы құпиялар басқару ноу-хауына жатады. Бұл ноу-хау әдетте кәсіпорынның нұсқаулықтары мен стандарттарында тіркеледі. Коммерциялық сипаттағы Ноу-хау-бұл клиентпен қалай жұмыс істеу және өнімді сатуды тиімді жүзеге асыру туралы білім, коммерциялық ұсыныстарды бағалау әдістемесі, сондай-ақ кәсіпорынның коммерциялық қызметімен байланысты басқа да білімдер.*
- *Қаржылық ноу-хау-бұл кәсіпорынның ақша ресурстарын тиімді пайдалану, қаражатты қайда инвестициялау және т. б. туралы білім.*

- *Патент (лат. patents – ашылым) Мемлекеттің жеке адамға (фирмаға) беретін және оның өнертанкыштықты белгілі бір мерзім ішінде пайдалануына ерекше құқықты мойындауды қамтамасыз ететін құжат. Салық төлеушілердің жекелеген топтары үшін жеңілдетілген салық режимін тағайындайтын құжат; белгіленген шарттарды сақтау мен төлемді енгізу (патенттік алым) кезінде, белгілі бір қолөнер кәсібі немесе тірлікпен (сауда, тауарды сатып алу және т.б.) айналысуға рұқсат беретін құжат.*

- Патенттік құқық (ағылш. patent right;) Патентті беру жолымен — өнертапқыштықтың — техникалық және басқа шешімдерінің құқығын қорғау жүйесін бекітетін құқықтық нормалардың жиынтығы. Патенттік құқық дербес сала болып саналмайды. Патенттік құқықтың негізгі көзі — өнертапқыштық зияткерлік меншіктің басқа нысандарымен байланысты құқықтық қағынастарды реттейтін арнайы заңдар болып саналады.

- **Өнертабысқа берілетін патент тіркеуге өтініш берілген мерзімнен бастап 20 жыл көлемінде жарамды. Ал пайдалы үлгілерге берілетін патент жарамдылығы - 5 жыл. Өнертабыс ретінде өнімге (құрылғы, зат, микроағза штаммы, өсімдік немесе жануарлар жасушасы мәдениеті) қатысты кез-келген саладағы техникалық шешімдер, әдістер (материалдық нысанға жүргізілетін үдеріс), сонымен қатар танымал өнімді қолдану, жаңа мақсатта қолдану әдісі немесе жаңа өнімді белгілі бір мақсатта қолдану әдісі қорғалады. Пайдалы үлгі ретінде адамдар мен жанураларды диагностикалық, терапевтік, хирургиялық емдеу әдістерінен басқа техникалық шешімдер қорғалады.**

- *Лицензия (лат. licentia — рұқсат, құқық), рұқсатнама – экспортты, импортты және валюта қозғалысын бақылау мақсатымен экспорт-импорт операцияларын жүзеге асыруға мемлекет беретін рұқсат. Мемлекеттік органдар әлдебір саладағы қызметпен айналысу құқығын беретін рұқсат.*
- *Мемлекеттік органдардың сыртқы экономикалық қызметті жүзеге асыруға беретін рұқсаты. Жеке тауарлар (жұмыстар, қызметтер) бойынша белгілі бір мерзімде қолданылатын экспорттық-импорттық операцияларға бақылау орнату нысанының бірі.*
- *Жеке адамдар немесе ұйымдарға патентпен, техникалық біліммен, тәжірибе, өндірістік құпия, сауда маркасымен қорғалған өнертапқыштықты пайдалануға рұқсат беретін құжат*

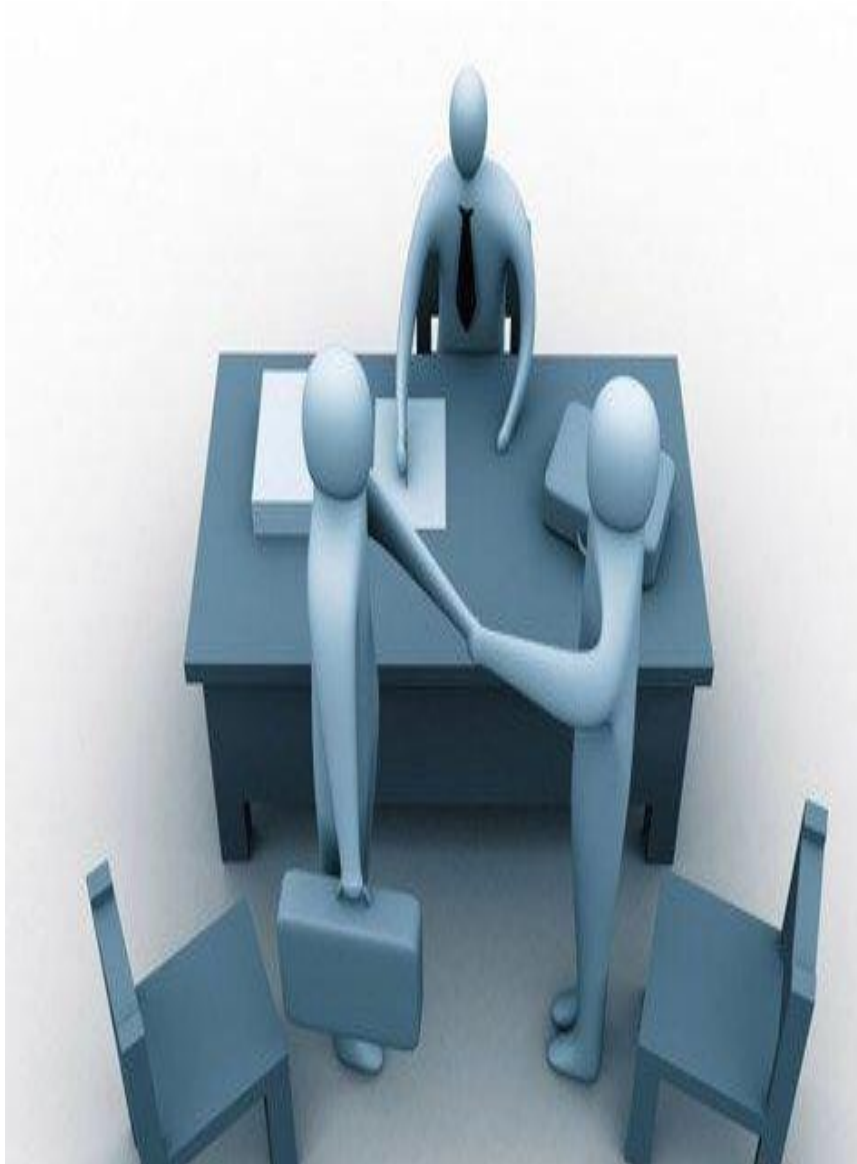

- Лицензиялық келісім лицензияларды, "ноу-хауды", тауар белгілерін, т. б. пайдалану құқығын беру туралы келісім; Бұл келісімде патенттік лицензия беру; бірнеше патентті және олармен байланысты "ноу-хауды" кешенді түрде беру көзделуі мүмкін.

- Лицензиялық төлемақы заңды немесе жеке тұлғаның меншік иесіне немесе бір нәрсені жасаушыға (авторына) осы меншікті коммерциялық мақсатта пайдалану құқығы үшін ақы төлеуі.[5]

- Лицензиат деген кім? Қызметтің белгілі бір түрімен айналысуға немесе белгілі бір іс-әрекеттер жасауға лицензия алған Сіз лицензиат болып табыласыз.
- Лицензиар деген кім? Лицензиар лицензия беруші мемлекеттік орган. Лицензиар лицензия шарттарының сақталуын анықтау үшін лицензиатты тексеруге құқылы.

- **Лицензиялардың түрлері** Лицензиялар мынадай белгілері бойынша ажыратылады: **1. Субъектілер бойынша:** 1) Қазақстан Республикасының азаматтары мен заңды тұлғаларына берілетіндер; 2) шетелдік заңды тұлғаларға, шетелдік азаматтарға, азаматтығы жоқ адамдар мен халықаралық ұйымдарға берілетіндер. **2. Қызмет көлемі бойынша:** 1) бас — қызметтің белгілі бір түрімен айналысуға, мерзіміне шек қойылмай, егер олар бірыңғай технологиялық кешенге енетін болса, қызметтің бірнеше түріне бас лицензия беруге жол беріледі; 2) бір жолғы — рұқсат етілген көлем, салмақ немесе мөлшер (заттай немесе ақша түрінде), сондай-ақ капиталдың қозғалысына байланысты, тауарлар (жұмыстар, қызмет көрсету) үшін 180 күннен артық мерзімге төлемді кейінге қалдыруды не аванстық төлемді көздейтін экспорт-импорттық мәмілелер бойынша жүргізілетін операциялар үшін Қазақстан Республикасының валюталық заңдарында белгіленген мерзім шегінде белгілі бір шаруашылық операциясын жүргізуге, Қазақстан Республикасының ойын бизнесі туралы заңнамасында белгіленген мерзім шегінде ойын бизнесі саласындағы қызмет түрлерімен айналысуға берілетіндер. V032469 (5-тарау ; 51, 54, 55-тармақтар3) операциялық — банк қызметінде белгілі бір операциялар жасауға және валюталық заңдармен белгіленген валюталық құндылықтарды пайдалануға байланысты операциялар берілетіндер. Z960054 (1-1-бап , 7) тармақша)

- **Сертификат** (Куәландырма) (лат. *sertifico* - куәландырамын) — иеленушіде белгілі бір білім мен біліктілік бар екенін куәландыратын құжат; белгілі бір фактіні растайтын құжат (мыс., медициналық сертификат — қайсыбір елге сапарға шығар кезінде егу жасалғандығы туралы, т.б.); сыртқы сауда тәжірибесінде — тауардың сапасын, салмағын, шығу тегін және басқа қасиеттерін растайтын құжат; қаржы-несие қатынастары саласында — есеп айырысу палаталарының куәлігі, олардың негізінде палатаға мүше банктердің берешегі реттеледі; әдетте шағын купюралар түрінде шығарылатын мемл. қарыз облигацияларының түрі, сондай-ақ ұсынушыға арналған, банк шығаратын бағалы қағаздар; сақтандыру сертификаты, аудиторлық сертификат, т. б.

- Бүгін "сертификат" сөзінің мағынасы көп. Тауардың шығу тегі сертификаттары, бағалы қағаздар сияқты сертификаттар бар. Банк саласында-бұл қандай да бір тұлғаның акциялардың санын иеленуінің куәлігі. Баланың туу фактісін куәландыратын және ана капиталына құқық беретін туу сертификаттары бар. Тұрғын үй сертификаттары бар. Құжаттың бұл түрі пәтерді сатып алу үшін индекстелетін облигация болып табылады. "Сертификат" деген сөзге және қандай да бір стандарттарға сәйкестік сертификатын қысқаша атауға болады. Бірақ бұл сөздің мүмкін мәндерінің бірі ғана екенін есте сақтау маңызды.

- Сертификаттау дегеніміз - дайындаушы мен тұтынушыға және сатып алушыға тәуелсіз мекеменің өніміне жұмысына, қызмет көрсетудің нормативтік құжаттардың белгіленген талаптарға сәйкес расталуы. Өндірістің өнімінің және көрсететін қызметтің сапасы тұтынушы-сұранысын қанағаттандыруы үшін өндірістің сапа көрсеткіштерін және өнім мен қызмет сапасын сертификаттайды. Ол жоғары сапалы өнім шығарушы және олардың ішкі немесе халықаралық бәсекелестік қамтамасыз етуге бағытталған.

- *Сертификациялауды жүргізу үшін арнайы аттестацияланған сынақ зертханалары, қажет жабдықтар мен нормативті анықтаумен құқықтық құжаттармен қамтамасыз етілуі тиіс. Сонымен қатар сынақ барысында алынған нәтижелер бірдей жағдайда басқа зертханаларда жүргізілген сынақ нәтижесіне сәйкес болуы тиіс. Аталған жұмыстарды жүргізу стандарттау және сертификаттау мамандандырылғанға жүктеледі. Кез-келген процесті, өнімді немесе қызметті сертификаттау 3-жақтың қатысуымен жүргізіледі. Олар: 1. Жеткізуші (өндіруші, дайындаушы). 2. Тұтынушы немесе сатып алушы. 3. Қарастырылып отырып мәселелерде қатысушы жақтарға.*

*Назарларыңызға
рахмет!*